

A HEIDEGGERI BÜNFENOMÉN MARXISTA RECEPCIÓJA LUKÁCS GYÖRGY *AZ ÉSZ TRÓNFOSZTÁSA ÉS A TÁRSADALMI LÉT ONTOLÓGIÁJÁRÓL* CÍMŰ MŰVEI ALAPJÁN

CSONTOS MÁRTON

LUKÁCS GYÖRGY

A *ÉSZ TRÓNFOSZTÁSA* című művében úgy véli, hogy tetten éri Heideggert, és leleplezi őt, mondván a heideggeri ontológia nem is ontológia, hanem átváltozik morállá, sőt vallási prédikációvá.¹ E két momentum kapcsán láthatjuk meg, hogyan megy végbe az ész ismételt trónra emelése, vagyis az ontológiai bűn „megváltása” azáltal, hogy a heideggeri ontológiát morálként tüntetik föl, és kimutatják róla, hogy a társadalmi lét ellen irányul, valamint, hogy ugyanezt az ontológiát vallásos prédikációnak értelmezik, amely egy olyan üres teológiai vázzal operál, mely üressége révén képtelen az egyes embernek bármilyen perspektívát nyújtani.

Az első világhégés okozta sokk alapvető élménye a századelő embereinek, így Martin Heideggernek és Lukács Györgynek is. Írásaik hasonló élményekről tanúskodnak. A társadalom és az egyén sok szálon összenövő viszonyrendszerében egyértelműen a társadalom a domináns pólus. Gondoljunk csak az akarki létmódjára, mely minden körülmények között uralkodó marad, vagy a minden meghatározottságával a társadalmi létbe felszívódott szubjektumra. Az egyén társadalmi meghatározottsága sokkal kiterjedtebb, mint az a társadalmi valóság, mellyel közvetlenül érintkezik.

Ám orientációjuk más és más. Túl azon, hogy a válság kezelésében egyáltalán értelmesnek látták a fogalmi reflexiót, Lukács egy marxi orientáltságú történetfilozófiát, Heidegger pedig egy fundamentálonológiai irányultságú egzisztenciális analitikát dolgoz ki.

A heideggeri gondolkodásban az egyén alapvető létmeghatározottsága a világra való ráhanyatlás, ráhagyatkozás, míg a Lukács által vázolt összefüggésrendszerben az egyént, úgy tűnik, inkább a kiszámítottság jellemzi. A fenomenológiaként felfogott ontológia, amely egy formális egzisztenciális struktúrát tár fel, nem lép fel olyan kizárólagosság igénnyel, mint a marxi orientáltságú történetfilozófia objektív tartalmai.

---

¹ Lukács György: *Az ész trónfosztása*. Bp., Akadémiai. 1974. (Továbbiakban: ÉTF.) 396. o.

HEIDEGGER.

A *Lét és idő*ből csupán a gond, az elhatározottság és a bűn fenomenéit jelzem a következőkben.

A GOND

Minden fenomen kutatási horizontját az a lehetőség alkotja, hogy a lét-kérdést fel lehet tenni. Heidegger a jelenvalólét léthelyzetét a gond fenoménjével jellemzi. „A gond nem az életről való legmélyebb tudás kulcsa, a gond nem az a valami, amire mindent vissza lehet vezetni, amiből egyszerre az egész élet érthetővé válik. Sokkal inkább egész felépítésről, egészstruktúráról van szó. A gond nem világézés, nem az ember szempontja saját életére, hanem kényszerhelyzet, amit olyan világvalóságok határoznak meg, mint: lét, idő, itt és jövő. Lét az időben: ittlet. Az ittlet egzisztenciális helyzet. Ez a helyzet a gond. Heideggernél a gondot egy másra vissza nem vezethető állapot, az egzisztenciális függés, az egzisztencia kiszolgáltatottsága, elveszettsége határozza meg: a lét az időben.”² írja Hamvas.

AZ ELHATÁROZOTTSÁG

„A jelenvalólét feltárultságának három konstitutívuma a lelkiismerettel bírni akarás, mint önmaga megértése, a lelkiismereti szorongás és a hallgatóság. A feltárultságban a világ nem lesz másikká, a mások köre sem cserélődik ki, s a kézhezállóhoz viszonyuló megértő gondoskodó létet, és a többiekkel való gondozó együttlétet most mégis azok legsajátabb Önmagunklenni-tudásából határozzuk meg.”³ Az elhatározottság nem izolál egy világtól eloldott énben. „Az elhatározottság éppen a mindenkori kézhezállóhoz kötött gondoskodó létbe helyezi az önmagát, és belelőki a másokkal való gondozó együttlétbe.”⁴ Az elhatározottság azt jelenti, engedjük felhívni magunkat az akárkibe való beleveszettségből. Ugyanakkor az akárki határozatlansága uralmon marad, csak hogy az elhatározott egzisztenciát nem tudja kikezdeni. Az elhatározottság is rá van utalva az akárkire, és a világra.⁵

A jelenvalólét tulajdonképpen módon a maga egzisztenciájában elhatározottan vállalja, hogy ő saját semmisségének semmis alapjaként van.⁶ Vagyis tulajdonképpen módon bűnös. A halálhoz viszonyuló lét, az illúziók nélküli „cselekvés” elhatározottságához vezet.⁷

---

² Hamvas Béla: Egzisztenciafilozófia. In: *Protestáns Szemle*. 44. 1935. 172. o.

³ Heidegger: *Lét és idő*. Bp., Osiris. 2001. (Továbbiakban: LI.) 345. o.

⁴ Uo.

⁵ LI. 346. o.

⁶ LI. 355. o.

⁷ LI. 359. o.

Lássuk a válság lukácsi interpretációját. Megpróbálom összefoglalni. (*A társadalmi lét ontológiájáról* című mű II. kötetéből *Az ember reprodukciója a társadalomban* című fejezet alapján) A társadalmi lét komplexusokból álló komplexus. Az összkomplexus poláris. Az egyik pólusa a reprodukciós folyamat, a maga totalitásában, míg a másik póluson az egyes ember jelenik meg. E két pólus kölcsönös vonatkozását kell megvizsgálni. Az egyén komplex lény, aki a konkrétan saját konkrétságával reagál, és ő képezi a kevésbé domináns pólust. A társadalmi lét befolyási köre nagyobb, mint az a társadalmi valóság, amivel az egyén közvetlenül érintkezik. A társadalmi lét hatékonyan befolyásolja az egyén legmélyebb gondolkodás, érzület, tevékenység és reagálásformáit. Az emberek maguk csinálják történelmüket, készen talált körülmények között. De a nem önállóan választott körülményekre egy szót sem kelene vesztegetni. Bár e körülmények jellege határozza meg az élet által felvetett kérdések jellegét. Az ember mindig az életnek azokra a cselekvésszerű dilemmáira válaszol gyakorlatilag, amelyeket a mindenkor társadalom vet fel számára.⁸ A választás, mely a válaszokban manifesztálódik, mindig konkrét. Vagyis a negációt téves általános ontológiai tényezőnek felfogni. A választás a munkával válik ontológiai meghatározássá. A munka ontológiai alapstruktúrája pedig, a teleológiai tételezés. Azaz, a lehetőségeket a célszerűség rendezi.⁹ A teleológiai tételezések egyre jobban eluralkodnak azon a módon, ahogy az ember a külvilágra reagál.¹⁰ Az egyén döntéseinek hajtóerői abban rejlenek, hogy a társadalom egyre társadalmibbá válik, vagyis egyre bonyolultabb szövetet képez.¹¹ A személyiség végső felépítő elve magában a személyiségben van, tehát radikálisan evilági – vonja le a következtetést.

HEIDEGGER-KRITIKA

A *Lét és idő* fenomenológiájával találkozva, Lukács morálról, vallásos ateizmusról, és szubjektivizmusról kezd el írni.

AZ EGZISZTENCIA, MINT VESZÉLYEZTETTSÉG; AZ AKÁRKI, MINT LÉNYEGTELENSÉG; A TULAJDONKÉPPENISÉG, MINT IMMORALITÁS. „Míg a korábbi életfilozófia főképpen a társadalmi élet holt alakulatait utasította el, és a teljes szubjektivitás elevenségét állította velük szembe, mint az élet meghódításának szervét,

⁸ Lukács: *A társadalmi lét ontológiájáról*. Bp., Magvető. 1976. (Továbbiakban: TLO.) II. kötet. 266. o.

⁹ TLO. II. kötet 267. o.

¹⁰ TLO. II. kötet 271. o.

¹¹ TLO. II. kötet 279. o.

addig most magában a szubjektumban keletkezik hasadás”¹² Vagyis, most már az életet általánosan veszélyeztetettnak tekintik. Ez az általános veszélyeztetettség a lényegtelené válás érzésében fejeződik ki. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy azt a szubjektumot, amelynek életét az általános veszélyeztetettség határozza meg, egzisztenciának nevezik. Heidegger célja is az, hogy a pusztá egzisztenciát kimentse egy világösszeomlásból, írja Lukács. Az egzisztenciát világtörténelmi perspektívába helyezi, és a háború utáni évek felbomlasztott polgári értelmiségijeként értelmezi. Így akarja feltárni karakterisztikumát és jellemét. Lukács úgy fogalmaz, hogy „a heideggeri mindennapi létezés nem sajátlagos voltát, azt, amit a létezés 'magaelvesztésének' nevez, a társadalmi lét okozza”. „A társadalmi egzisztencia 'az akárki' névtelen uralmát jelenti”¹³

A gazdasági élet meghatározottságai s ennek változásai úgy nyerek el értelmüket, ha egyéni létünkön túlra is tekintünk, és a társadalmi, történelmi összefüggésekre is figyelemmel vagyunk. Ha ezt tesszük, nem eshet meg velünk az, amit 'az akárki' létmódja kifejez, és megmentjük a társadalmi létet az objektivitásnak.¹⁴

Az akárki létmódjában a lényegtelenesség érzése fejeződik ki. Tekintsünk Ibsen Peer Gyntjére, aki saját élete lényegtelenége szimbólumaként meghámoz egy hagymát, és nem talál benne semmi szilárd magvat, csak héjat. Nem talál benne egzisztenciaeszményt – mondhatnánk. Az ilyen módon felfogott egzisztencia elfordul a nyilvánosságtól, és a társadalmi cselekvéstől, az emberek közéleti tevékenységét rossz hírbe hozza.¹⁵

A tulajdonképpeni létmód elérése, a léthez vezető út, hogy a valóság minden objektív elhatározását elvetjük. Heidegger ezt parancsolja, állítja Lukács. Ha a tulajdonképpeni létmód az egzisztencia moráleszménye lenne, mely ezt az elvetést véghez viszi, akkor valóban egy tehetetlen parazita szubjektivizmus állna előtünk. Heidegger azonban nem állítja a jelenvalólétet sem üdv-történeti, sem világtörténelmi perspektívába, mely megkövetelne egy olyan egzisztenciaeszményt, mely e létfolyamatok hordozó és beteljesítő alapját képezné.

A BŰNÖS-LÉT MEGSZÜNTETÉSÉHEZ LUKÁCSNAK A GOND MINDHÁROM KONSTITUTIVUMÁBAN LEVŐ SEMMISSÉGET, ÉS AZ ALAPLÉTET IS ÉRTELMEZNI KELL. Heideggernél a kivetülés (egzisztencia) irányjelzőit elsősorban, az akárki jelöli ki. Lukács úgy gondolja biztosabb a kezünk, ha az irányjelzőket a moralitás, és a teleológia szolgálatják. Ha a jelenvalólétet a jó és a rossz világába helyezzük, a tulajdonképpeni jelenvalólét morálisként, a nem-tulajdonképpeni jelenvaló-

---

¹² ÉTF. 384. o.

¹³ ÉTF. 389. o.

¹⁴ ÉTF 390. o.

¹⁵ ÉTF 393. o.

lét immoralisként áll előttünk. Azonban a lenni-tudásáért szorongó bűnös jelenvalólétet, Lukács a társadalmi cselekvéstől elforduló, értelmiségi filiszterként fogta fel. A képlet a következő: Heidegger morális jelenvalóléte azonos Lukács immoralis szubjektumával. A Heidegger által preferált moralitás társadalom- és közösséggellenes. Ez pedig destruktív és demokráciaellenes hozzáállás, ami elfogadhatatlan. Ne gondoljuk, hogy a lehetőségek világa semleges és egyhangú világ volna, Lukács György is úgy gondolta, hogy egy semleges, homogén világban, mint a sivatagban, jártában-keltében, eltévedne az ember. Ha irányokat jelölünk ki, bárhol is legyünk, könnyebb a tájékozódás. Lukács György úgy véli, az irányok közül kettőt a legkönnyebb szem előtt tartani. Ezek pedig, a jó és a rossz. Amennyiben sikerül meghatározni, mi a jó és mi a rossz, elkerülhető az ember eltévedése. A kivetülés további irányjelzőit képezheti a teleológiai tételezés, a valóság egy szeletének objektív ismerete alapján.

A semmibe való belevetettség Lukács szerint úgy fordítható, hogy az „egy nem létező Isten teremő aktusa”.¹⁶ A konkrét létező, az ember, nem ismer eredetét és perspektívát. Ki vagyunk szolgáltatva belevetettségünknek. Lukács ezt úgy értelmezi, hogy a jelenvalólét végérvényesen be van zárva 'az akárki' lényegtelen világába, vagyis akcióinak semmi nem adhat irányt és tartalmat. Az emberi létezés perspektíva nélküli. Az egyetlen perspektívát az a lehetőség képezi, hogy előrefuthatunk halálunkhoz. A halálhoz való előrefutás viszont nem közöl domináns, objektív értékeket. Csakis olyan célok szerint cselekedhetünk, amelyeket kívülről kapunk, tehát, amik manipulálnak bennünket. Vagyis nem magunk hozzuk őket létre, megismerő képességünk csalahatalanságát segítségül hívva, mely mindig biztosítja az objektivitást. Ezeknek a céloknak a világa el van szakítva az objektív valóságtól. A belevetettség így, egy tartalmatlan életre kárhoztat, amely elfordul a közösségi lét formáitól, és a társadalmi cselekvéstől. Egy filozófusnak meg kell mutatni az igazság útját, ugyanis a világnak van objektív, megismerhető iránya – állítja Lukács.

A hanyatlás semmisségét vizsgálva, induljunk ki abból, hogy Heideggernél a megértés létmód, amely elsődlegesen az akárból származik. Lukács ezt a szubjektum-objektum koordinátarendszerben próbálja meg elhelyezni, és a következőképpen nyilatkozik: Ha Heidegger létmóddá emeli a megértést, ezt a tisztán tudatszerű magatartást, kétes félhomály keletkezik szubjektivitás és objektivitás között, s általában a fenomenológia képtelen megmutatni, hogyan található meg az út, a zárójelbe tett objektív valóságtól, az igazi tudattól független objektivitáshoz.¹⁷ Ezért a fenomenológia számára a filozófia feladata is akként határozható meg, hogy a vizsgálódást nyitva kell tartani, kérdések által. A hanyatlás semmisségét az objektív mércék léte, az objektív valóság meg-

---

¹⁶ TLO. I. kötet 91. o.

¹⁷ ÉTF. 386. o.

ismerhetősége semlegesíti. Egy olyan világban, ahol képesek vagyunk szert tenni objektív ismeretekre, leküzdhetjük a szubjektivitás minden veszélyét és csábítását.

KONKLÚZIÓ

ONTOLÓGIA ÉS ETIKA VISZONYA

Mindkét gondolkodó úgy látja, a *Lét és idő* etikai motiváltsággal bír. Ám ezt mindketten máshogyan ítélik meg. Lukács a tulajdonképpeni létmódot immoralisnak veszi, mert a társadalmi lét ellen hangol. A heideggeri ontológiát olyan morálnak értelmezi, amely a társadalmi cselekvés megbénítására szólít fel. A marxi-lukácsi történetfilozófia ontológiai tartalmait kizárólagosságra és objektivitásra tartanak igényt. Ezzel szemben Heidegger, a fenomenológiát, az ontológiát, és az etikát belső viszonyba hozza egymással. Az ontológia csak fenomenológiaként lehetséges, valamint az ontológiát az eredendő etikának tekinti. Ebben az értelemben a fenomenológia toleranciájáról beszélhetünk. Ugyanis a formális, egzisztenciális struktúra nem közvetít olyan kizárólagosságra igényt tartó objektív ontológiai tartalmakat, mint a marxi-lukácsi történetfilozófia.

LUKÁCS EGY FENOMENOLÓGIAI ELGONDOLÁSSAL TALÁLKOZVA, MORÁLRÓL, VALLÁSOS ATEIZMUSRÓL ÉS SZUBJEKTIVIZMUSRÓL KEZD EL ÍRNI

A heideggeri létkérdés, de általában minden kérdés jogosultságát, igyekszik egy gazdasági állapot függvényeként értelmezni, és így igazolni a saját objektív gondolatainak jogosultságát. A bűnös létet, vagyis a semmis alapként létező jelenvalólétet kiküszöbölni annyit jelent, mint feddhetetlen egzisztenciát keresni, ám ez csak egy teljesen objektív világban létezhet. Az egyén, aki felteszi a létkérdést, a társadalmi létől függ, hisz személyisége radikálisan evilági. A szorongó, lelkiismerettel bírni akaró, hallgatag jelenvalólét a világ határán áll, de az egzisztenciális struktúrát, és a bűnös létet autentikusan tárja föl. A létkérdést tehát föl lehet tenni. Objektíve Lukács ezt akarja kikezdeni. Egy kizárólagosságra törekvő ontológia a moralitást, a vallásos ateizmust és a szubjektivizmust tudja értelmezési keretként felmutatni. Úgy tűnik, a válság megoldását is, ezen magától értetődő keretek között tartja megvalósíthatónak. Avagy, erre a három koordináta-rendszerre hagyatkozik.

Lukács számára a felismert szükségszerűség jelenti a szabadságot, mely könnyen odavezethet, hogy a világ szűkössé válik, és mozgása megmerevedik. Tágabb játéktérrel enged az embernek Heidegger, amikor úgy fogalmaz, az ember léte nyitott, még akkor is, ha az ontológiai bűn vállalása jelenti szabadságunkat.